

2010 | Broj 1

PRAVO & DRUŠTVO

ČASOPIS ZA PRAVNU I POLITIČKU KULTURU

Tajnost podataka
Sigurnost u saobraćaju
Oduzimanje imovine
Kraj krize?
Prava zatvorenika
Stranke u Srbiji

 СЛУЖБЕНИ
ГЛАСНИК

I PRAVO & DRUŠTVO

ČASOPIS ZA PRAVNU I POLITIČKU KULTURU

Sadržaj broja 01

007 | Poslanica uredništva

Članci i eseji

- 011 | Dejan Milenković
Kontroverze povodom Zakona o tajnosti podataka
- 035 | Maša Marokini
Zaštita ljudskih prava i zaštita prava zatvorenika
- 059 | Tanasije Marinković
Evropeizacija ustavnog prava
- 079 | Vladimir Todorić
Slučaj Kadi: Redefinisanje odnosa između EU i UN
- 097 | Aleksandra Čavoški
Saradnja u drugom stubu prema Ugovoru iz Lisabona
- 117 | Čedomir Antić
Stranke u Srbiji u vreme monarhije i „Druge republike“
- 131 | Goran Dajović
Lokalna samouprava u Srbiji
- 145 | Toma Rajčević
Privatizacija državnog građevinskog zemljišta
- 157 | Dejan Šuput
Značaj normiranja sporta
- 175 | Trivo Indić
Francuska ideja slobode u delu Ljubomira Tadića

- 197 | Slobodan Divjak
Kastinski sistem ili zajednica jednakih građana
- 209 | Darko Drašković
Apstraktna osoba i goli individuum
- 225 | Stevan Lilić
Uticaj sovjetske doktrine o državi i pravu na srpsku teoriju o državi i pravu
- 239 | Andrej Plahutnik
Pravila konkurencije: sopstvena potreba ili odgovaranje zahtevima
- 257 | Goran Nikolić
Uticaj globalne ekonomske krize na zemlje u tranziciji i perspektive oporavka
- 275 | Nikoleta Radionov – Robert Čop
Hrvatski Zakon o sigurnosti prometa na cestama
- 295 | Bratislav Novaković
Patent za lekove: da ili ne?

Periskop

- 313 | Bajo Tresigaća
Dubioze povodom Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela
- 325 | Nedeljko Milaković
Nelikvidnost i stečajni propisi
- 331 | Sanja Jakulić
Bensedin ili očuvanje i poboljšanje psihičkog zdravlja nacije
- 335 | Mirjana Mraović
Iskušenja Instituta za virusologiju, vakcine i serume *Torlak*

Hronika, osvrti i prikazi

- 341 | Osnove ekološkog prava EU, prikaz knjige Marije Li
Mirjana Drenovak
- 345 | Kritika Fulerovog shvatanja prirodnog prava, prikaz knjige Dejana Devića
Miloš Zdravković
- 349 | *Istorija Srbije* Holma Zundhausena
Ratko Vukelić
- 359 | *Opomene na vremena zla*, prikaz knjige E. Zurofa *Lovac na naciste*
Trivo Inđić
- 363 | Ljetna škola ljudskih prava u Novom Vinodolskom 2009.
Maša Marokini
- 367 | Vek subotičke filharmonije (1908–2008), prikaz knjige Pekara Tibora
Milica Trifunović
- 369 | Izveštaj o letnjoj školi „Romi: pravno-politička dimenzija“
Ivana Krstić
- 373 | *Uputstvo za autore*

UTICAJ SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

Prof. dr Stevan Lilić

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Originalni naučni rad

Uticaj sovjetske doktrine o državi i pravu na srpsku teoriju o državi i pravu bio je veoma intenzivan. To se naročito vidi u radovima iz oblasti teorije države i prava profesora Radomira D. Lukića i njegovim shvatanjima o tzv. klasnom karakteru države kao „organizaciji sa monopolom fizičke prinude“, sa jedne, i pravu kao „izrazu volje vladajuće klase“, sa druge strane.

Ključne reči: *Sovjetska doktrina o državi i pravu – uticaj na Srbiju. Klasna koncepcija države i prava. Marksističko-lenjinistička teorija države i prava. A. I. Denisov, Radomir D. Lukić.*

UVOD

Imajući na umu da su prevedeni i da su jedno vreme korišćeni kao zvanični udžbenici kod nas, te da su po tom osnovu imali i najveći uticaj na naše autore, kao reference za analizu osnovnih sovjetskih shvatanja o teoriji države i prava, uzećemo radove sovjetskih autora S. A. Golunskog i M. S. Strogoviča, A. I. Denisova i S. S. Studenikina. U tom kontekstu, izložićemo i shvatanja o klasnoj suštini države i prava u najznačajnijim radovima profesora Radomira D. Lukića iz oblasti teorije o državi i pravu. Profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Radomir D. Lukić neposredno je uticao da skoro pedeset generacija, dakle na desetine hiljada pravnika u Srbiji (uključujući Crnu Goru i bivšu Jugoslaviju), usvoji koncept prema kojem je država organizacija vladajuće klase sa monopolom fizičke sile, a pravo izraz volje vladajuće klase. Osim toga, daće se i osvrt na ova shvatanja profesora Koste Čavoškog i profesorke Radmile Vasić o uticaju sovjetske doktrine o državi i pravu na našu pravnu teoriju.

GENEZA SOVJETSKE DOKTRINE O KLASNOJ SUŠTINI DRŽAVE I PRAVA

a) Karakter sovjetskog prava

Razlog što se za sovjetsku teoriju o klasnoj suštini države i prava često koristi kvalifikacija „takozvana“ leži u okolnosti što ova doktrina nije potekla u naučnim i stručnim radovima sovjetskih i ruskih autora tog vremena, već je prvo formulisana kao *politički stav lidera Oktobarskog prevrata 1917. godine* (pre svega Lenjina i Staljina), nakon čega je odgovarajućom *naučnom obradom* artikulisana u „teorijska shvatanja“ od strane pojedinih sovjetskih pravnih pisaca, posebno nakon usvajanja sovjetskog Ustava 1936. godine.

U inostranim istraživanjima u oporednim svetskim pravnim sistemima posebno se naglašava da sovjetsko pravo „nalazi svoj kompas u marksističko-lenjinističkoj ideologiji“. U tom smislu (Rene David i Džon Bierli) između ostalog, ističu sledeće:

„U suštini, sovjetsko pravo nema za cilj uspostavljanje vladavine prava (*rule of order*) time što bi utvrdilo principe za rešavanje spornih situacija. Pre svega, to je sredstvo za promenu, i u tom smislu za usmeravanje društva ka idealu komunizma, van čijih okvira nema istinske slobode, jednakosti ili moralnosti. Pravo je u osnovi sredstvo u rukama vladajuće klase.“¹

„Lideri i pravници Sovjetskog Saveza, sa druge strane, našli su svoj kompas u ideologiji marksizma-lenjinizma; sudije, upravni službenici i građani imaju sigurne smernice u tumačenju zakona. Sovjetsko pravo, dakle, nije kao ostala prava; očigledno je da se njegovo proučavanje ne može odvojiti od marksističko-lenjinističkih doktrina, koje mu određuju cilj i usmeravaju razvoj, tumačenje i primenu.“²

b) Država kao aparat nasilja

Suštinu sovjetskog modela o *klasnoj suštini države i prava*, posebno o državi kao aparatu nasilja, iznosi V. I. Lenjin u poznatom predavanju na Sverdlovljevom univerzitetu 1919. godine na temu „O državi“ u okviru kojeg, između ostalog, ističe:

„U pitanju države, u učenju o državi, u teoriji o državi, vi ćete uvek videti, kada se sa tim pitanjem upoznate i dovoljno u njega proniknete, vi ćete uvek videti borbu različitih klasa među sobom, borbu koja se odražava ili nalazi svoj izraz u borbi pogleda na državu, u oceni uloge i značaja države.“³

1 René David, John E. C. Brierley, *Major Legal Systems in the World Today*, Third Edition, Stevens & Sons, London, 1985, str. 176–177.

2 *Ibidem*.

3 V. I. Lenjin, *O državi*, Predavanje na Sverdlovljevom univerzitetu (11. jula 1919), strana 47. Vidi zbornik radova: V. I. Lenjin, J. V. Staljin, *O socijalističkoj državi i sovjetskoj demokratiji*, Institut Marksa-Engelsa-Lenjina pri CK SKP (b), Kultura, Biblioteka Marksizam-Leninizam, Beograd, 1946.

Stevan Lilić
UTICAJ SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

„Metodi nasilja su se menjali, ali uvek kada je postojala država, postojala je u svakom društvu grupa lica koja su upravljala, koja su zapovedala, gospodarila i koja su, radi održanja vlasti, imali u svojim rukama aparat fizičke prinude, aparat nasilja, onog naoružanja koje je odgovaralo tehničkom nivou svake pojedine epohe.“⁴

„Država je mašina za održavanje gospodstva jedne klase nad drugom.“⁵

c) Staljinov Ustav SSSR (1936)

Sa istih pozicija o klasnoj suštini države i prava, J. V. Staljin 1924. godine, između ostalog, ističe: „Država je mašina u rukama vladajuće klase za ugušenje otpora njenih klasnih protivnika.“ (...) „Sovjetska vlast je državni oblik diktature proletarijata.“ (...) „Kraće rečeno, diktatura proletarijata jeste zakonom neograničena i na nasilje oslonjena vladavina proletarijata nad buržoazijom, vladavina koja uživa simpatije i podršku radnih i eksploataisanih masa“.⁶

Na osnovu navedenih Lenjinovih i Staljinovih ideološko-političkih stavova, *pravni okviri* sovjetske koncepciji države i prava artikulisani su Ustavom SSSR (1936), čiji je glavni inspirator, promotor i kreator bio Staljin. U osnovi akcije za novi ustavni projekat, stajala je Staljinova teza da je socijalizam u SSSR-u konačno i definitivno pobedio „unutrašnjeg neprijatelja“, tj. sve ostatke kapitalizma, i da diktatura proletarijata kao „državno upravljanje društvom“ sada čini okosnicu sovjetskog državnog i pravnog poretka.

Koliki je politički uticaj Staljin zaista imao na sovjetsku pravnu doktrinu vidi se i po tome što se izraz „Staljinov ustav“ bukvalno koristio i u sovjetskim udžbenicima prava tog vremena. Evo citata iz udžbenika S. S. Studenikina *Sovjetsko administrativno pravo* koji se odnosi na ulogu i uticaj partije na rad uprave:

„Prema članu 126. *Staljinovog Ustava*, SKP (b) je rukovodeće jezgro svih organizacija radnog naroda, kako društvenih, tako i državnih. *Partijsko vođstvo* garantuje jedinstvo akcije državnog aparata u celosti, svih masovnih organizacija radnog naroda. Partija razrađuje opštu liniju borbe, *objedinjuje* rad organa vlasti, suda i uprave, daje pravac njihovoj delatnosti i, koristeći se visokim autoritetom, pobuđuje sve organizacije da čvrsto i postojano sprovode u život *opštu liniju partije*.“ (...) „Drug Staljin uči da SKP (b) rukovodi državnim aparatom.“⁷

4 V. I. Lenjin, *op. cit.*, strana 50.

5 V. I. Lenjin, *op. cit.*, str. 56–57.

6 J. V. Staljin, *O osnovima lenjinizma – diktatura proletarijata*, Predavanje na Sverdlovljevom univerzitetu (početkom aprila 1924), str. 79, 82, 79–80. Vidi zbornik radova: V. I. Lenjin, J. V. Staljin, *O socijalističkoj državi i sovjetskoj demokratiji*, Institut Marksa-Engelsa-Lenjina pri CK SKP (b), Kultura, Biblioteka Marksizam-Leninizam, Beograd, 1946.

7 S. S. Studenikin, *Sovjetsko administrativno pravo – opšti deo* (štampano za potrebe studenta Pravnog fakulteta u Beogradu), edicija: Pravna izdanja Narkomata pravosuđa SSSR –1945 (udžbenik za pravne škole odobren od Uprave škola Narkomata pravosuđa SSSR), u izdanju Odbora za udžbenike stručnog udruženja studenata prava, Beograd, 1947, strana 7.

d) Nastanak sovjetske doktrine o državi i pravu

Polazeći od navedenih ideološko-političkih stavova Lenjina i Staljina, a na osnovu tzv. marksističko-lenjinističkog metoda dijalektičkog i istorijskog materijalizma, odgovarajuća teorijska i pravna shvatanja o državi i pravu artikulirana su kao tzv. *sovjetska doktrina o državi i pravu* sa osnovnom premisom da je država organizacija sa monopolom fizičke prinude radi ostvarivanja klasnih interesa, a *pravo* formalizovan izraz volje vladajuće klase.

U tehničkom smislu, sovjetska doktrina o državi i pravu nastaje na specifičan način, prvenstveno sa pojavom *radova* (uključujući i udžbenike) iz oblasti države i prava u periodu nakon usvajanja Ustava SSSR-a 1936. godine.

Evo kako nastanak sovjetske pravne teorije i doktrine o državi opisuju pojedini naši autori. Tako, profesor Andrija Gams piše:

„U sovjetskoj pravnoj teoriji, a naročito u istoriji sovjetske pravne teorije, ističu se dva značajna imena: Stučka i Pašukanis. (...) Stučka i Pašukanis su imali vanredno težak zadatak. Taj zadatak je bio da daju *novu teoriju prava*, donekle i novu teoriju društvenog uređenja za prvu zemlju koja je ostvarila socijalističku revoluciju, za novo društvo koje je imalo pretenziju, naročito isticanu u prvim fazama revolucije, da prekine sa starim buržoaskim pravom i drugim buržoaskim društvenim ustanovama i da uspostavi nove društvene ustanove i novo pravo. (...) Imali su vanredno težak zadatak: dati *novu pravnu ideologiju* za novo društvo sa velikim istorijskim pretenzijama. (...) Za njih pravo nije pravilo ponašanja, već pre svega *odnos vlasti*.“⁸

„Prema staljinističkim pravnicima, *sovjetsko pravo* je specifično drugačije od buržoaskog prava. Njima je više odgovaralo da osnovna i najvažnija grana prava bude državno i administrativno, a ne građansko.“⁹

U svom čuvenom delu *Nova klasa*, napisanom sredinom pedesetih godina prošlog veka, Milovan Đilas, između ostalog, navodi:

„Sama komunistička teorija države, koju je razradio Lenjin, a dopunjavali Staljin i drugi, pogoduje totalitarnoj diktaturi partijske birokratije. (...) Lenjin je državu sveo na silu, tačnije rečeno: na organ nasilja kojim se služi jedna klasa radi ugnjetavanja druge klase. (...) I za ovaj, s istorijske tačke gledanja veoma značajan – Lenjinov – spis (prim. *Država i revolucija*) važi ono što je tipično za sve komunističke teorije, tj. da polazeći od neposrednih potreba partije stvaraju uopštene, tobož naučne zaključke i teorije i da na taj način poluistine proglašavaju istinama. (...) Ako se komunistička teorija države, a pogotovu praksa, svede na svoju suštinu,

8 Andrija Gams, *Shvatanje Stučke i Pašukanisa o pravu i državi*, „Pola veka Sovjetske Republike“, Arhiv za pravnu i društvene nauke, br. 3–4, 1967, str. 221–233.

9 Andrija Gams, *op. cit.*, str. 237–238.

Stevan Ljilic
UTICA I SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

tj. na silu i prinudu kao glavnu, ako ne i jedinu funkciju države, onda bi iz Staljinove teorije izlazilo da policija ima sve veću, pa i vaspitnu ulogu. (...) Zbog toga protivrečja, zbog neizbežne i stalne potrebe komunističke države da državu tretiraju, ako i ne isključivo, a ono pretežno kao organ nasilja, komunistička država nije mogla i ne može da postane pravna država (...).“¹⁰

SOVJETSKI UDŽBENICI O DRŽAVI I PRAVU KORIŠĆENI KOD NAS
U PERIODU 1946–1952

Kao referentne ilustracije uticaja sovjetske doktrine na naše autore, iznećemo shvatanja izložena u *sovjetskim udžbenicima teorije države i prava* (S. A. Golunski i A. S. Strogovič, odnosno A. I. Denisov), pre svega zbog toga što su ti udžbenici bili prevedeni i jedno vreme, kao zvanični univerzitetski udžbenici, korišćeni kod nas.

a) S. A. Golunski, A. S. Strogovič: *Teorija države i prava* (1946)

Neposredno posle Drugog svetskog rata kod nas je prvo korišćen prevod sovjetskog udžbenika *Teorija države i prava*, autora S. A. Golunskog i A. S. Strogoviča. Ovaj udžbenik imao je sve karakteristike sovjetske doktrine, što se može videti iz delova teksta koji se odnose na pitanja metoda, pojma države i pojma prava.¹¹

„Marksističko-lenjinistička teorija države i prava osniva se na zakonima razvitka društva koju je utvrdio *istorijski materijalizam*.“ (...) „Marksističko-lenjinistička teorija države i prava primenjuje *jedini ispravni naučni metod*, metod marksističko-lenjinističke dijalektike.“

„Osnovni cilj svake države da štiti pomoću *organizovane prinude* interese vladajuće klase može biti postignut samo kada ima naročiti mehanizam, čitav sistem ustanova, organizacija, raznih materijalnih sredstava (naoružanje, tamnice). (...) Socijalistička država jeste *oruđe za tlačenje* samo u odnosu na eksploatatore i njihove agenture, tj. ništavne manjine. (...) Država celim svojim radom, ostvarujući *volju vladajuće klase*, kojoj pripada vlast, štiti i obezbeđuje interese te klase. (...) Na taj način pravo se sastoji iz pravila ponašanja čije se poštovanje obezbeđuje prinudnom silom države.“

10 Milovan Đilas, *Nova klasa*, Narodna knjiga, Beograd, 1990, str. 83–86. Prevod originala: Milovan Đilas, *The New Class – An Analysis of the Communist System*, Frederick A. Praeger Publisher, New York, 1957. Koristimo priliku da podsetimo da je *Nova klasa* svrstana među 100 najuticajnijih knjiga posle Drugog svetskog rata (izvor: *The Times Literary Supplement*, Oct. 6 1995), kao i da su bez osnova pokušaji da se dovede u pitanje njena autentičnost.

11 S. A. Golunski, A. S. Strogovič: *Teorija države i prava*, edicija: Pravna izdanja Narkomata pravosuđa SSSR (1944), u izdanju Odbora za objavljivanje predavanja na Pravnom fakultetu u Beogradu, Beograd, 1946, str. 3, 22, 129, 133, 183 i 254.

„Socijalističko pravo je neraskidljivo vezano sa socijalističkom zakonitošću. Socijalistička zakonitost – to je metod ostvarenja diktature proletarijata i socijalističke izgradnje, koji se izražava u obezbeđenju strogog i trajnog poštovanja zakona sovjetske vlasti od strane svih organa sovjetske države, službenika i građana.“

Međutim, kod nas je udžbenik S. A. Golunskog i A. S. Strogoviča ubrzo zamenjen novijim sovjetskim udžbenikom profesora A. I. Denisova, sa sledećim obrazloženjem:

„Za izučavanje pitanja teorije države i prava upotrebljavan je u našoj zemlji odmah posle oslobođenja, na pravnim fakultetima, drugim školama i kursovima, udžbenik *Teorija države i prava* od sovjetskih pisaca Golunskog i Strogoviča. Ovaj udžbenik je danas izvan prometa i njegovo ponovno objavljivanje ne bi bilo opravdano iz razloga što je on u mnogim svojim postavkama i delovima zastareo. Udžbenik je pisan pre 1940. godine, a preveden je sa poslednjeg sovjetskog izdanja od 1940. godine. U međuvremenu, u SSSR-u odgovorni naučni radnici dobili su zadatak da izrade novi udžbenik teorije države i prava, a naročito posle odluke CK SKP (b) o poboljšanju pravnog obrazovanja.“¹²

b) A. I. Denisov: *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava* (1949)

Za naše istraživanje posebno je značajan udžbenik profesora A. I. Denisova, zbog njegovog neposrednog uticaja na našu pravnu doktrinu u oblasti teorije države i prava, posebno na shvatanja profesora Radomira D. Lukića o klasnoj suštini države i prava.

Udžbenik profesora A. I. Denisova, *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava*, objavljen je u Sovjetskom Savezu 1948. godine, a sledeće, 1949. godine, preveden je za naše potrebe. U tekstu „Napomene čitaocu“, naši prevodioci i redaktori (u potpisu se ne navode imena, već samo „Arhiv za pravne i društvene nauke“) udžbenika profesora Denisova, između ostalog, ističu:

„Od oslobođenja pa do danas mi nismo mogli dati marksističko-lenjinističku teoriju države i prava izradenu od naših naučnih radnika. Međutim, nastavni rad na pravnim fakultetima, drugim školama i kursovima zahteva da studenti i slušaoci imaju udžbenik ili neko drugo pomoćno pedagoško sredstvo za izučavanje sistema nauke o državi i pravu. To nas je opredelilo da prevedemo pomenuti udžbenik profesora A. I. Denisova *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava*, jer je to najnoviji i skoro jedini udžbenik iz ove naučne oblasti prava koji je za poslednjih deset godina objavljen u socijalističkom svetu, i u celini uzevši, to je do danas najuspeliji sovjetski udžbenik u oblasti pravnih nauka.“¹³

12 A. I. Denisov, *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava*, „Napomene čitaocu“, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1949, strana 3.

13 A. I. Denisov, *op. cit.*, strana 4.

Stevan Lilić
UTICAJ SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

Autor, profesor A. I. Denisov, u *Predgovoru* za svoj udžbenik, pozivajući se na Lenjina i Staljina, i citirajući ih, kratko i jasno podvlači *ideološko-političke premise* o klasnoj suštini države i prava, na kojima i počiva marksističko-lenjinistička (odnosno, sovjetska) teorija države i prava. Profesor Denisov ne samo da ovo posebno ističe, već naglašava da je ovim (ideološko-političkim) postavkama rad posvećen:

„Marksističko-lenjinistička teorija države i prava, čijim je osnovnim postavkama posvećen ovaj rad, jeste jedina naučna teorija države i prava. Ona je nauka o klasnoj suštini, tipovima i formama države i prava.“¹⁴

Radi efikasnijeg *analitičkog upoređivanja*, posebno radi uočavanja suštinske istovetnosti sa shvatanjima koja se kasnije, ali i danas, iznose u radovima naših autora o državi i pravu, na ovom mestu iznećemo shvatanja izneta u udžbeniku profesora Denisova koja se odnose na: a) *metod* proučavanja teorije države i prava; b) klasnu suštinu države; i c) klasnu suštinu prava.

a) U vezi sa pitanjem metoda proučavanja teorije države i prava, profesor Denisov piše:¹⁵

„Sovjetska nauka države i prava dijametralno je suprotna buržoaskoj pravnoj nauci. Sovjetska pravna nauka je materijalistička, dok je buržoaska idealistička. Sovjetska pravna nauka raspolaže *istinski revolucionarnim i kritičkim metodom* saznanja i istraživanja – materijalističkom dijalektikom, čija primena omogućava da se duboko i svestrano prouči državno-pravni život, ma kako bio složen.“

„Marksističko-lenjinistička teorija države i prava upotrebljava *dijalektički metod*. Njegove karakteristične crte i principijelne razlike od metafizičkog metoda su potpuno iscrpno osvetljene u klasičnom delu druga Staljina *O dijalektičkom i istorijskom materijalizmu*.“

b) U vezi sa pitanjem klasne suštine države, profesor Denisov piše:¹⁶

„Država je *organizacija*. Međutim, svaka organizacija nije država. (...) Kakva je *suština države*. To je politička organizacija; time se ona razlikuje od svih ekonomskih, kulturno-prosvetnih i tome sličnih društvenih i poludruštvenih zajednica.“

„Partija vladajuće klase je deo klase koji rukovodi njenom borbom i brani njene interese. Država je pak organizacija čitave vladajuće klase date zemlje ili datog društva pomoću koje ta klasa ostvaruje svoju *diktaturu* (državno rukovodstvo društvom). Naučni pojam diktature ne znači ništa drugo do vlast koja nije ničim ograničena, nije nikakvim zakonom ili apsolutnim pravilima stečena, a oslanja

14 A. I. Denisov, *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava*, „Predgovor“, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1949, strana 18.

15 A. I. Denisov, *Osnovi marksističko-lenjinističke teorije države i prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1949, str. 26, 27.

16 A. I. Denisov, *op. cit.*, str. 58–59, 59–60.

se neposredno na nasilje (napomena: V. I. Lenjin, *Dela*, tom XXV, strana 441, na ruskom)."

Državom se upravo i naziva ona naročita organizacija pomoću koje klasa ostvaruje svoju nikakvim zakonom neograničenu vlast – diktaturu. Klasiци marksizma-lenjinizma definišu državu kao mašinu „...za održavanje vladavine jedne klase nad drugom“ (napomena: V. I. Lenjin, *Dela*, tom XXIV, strana 369, na ruskom) ili – što je isto – kao mašinu „...u rukama vladajuće klase za ugušivanje otpora njenih klasnih protivnika“ (napomena: J. V. Staljin, *Dela*, tom VI, strana 114, na ruskom)."

c) U vezi sa pitanjem klasne suštine prava, profesor Denisov piše:¹⁷

„Kao i država, i pravo je tesno vezano sa klasama. (...) Sovjetsko socijalističko pravo nastalo je kao rezultat uspostavljanja diktature proletarijata radničke klase. Ono se razvijalo u neposrednoj vezi sa razvitkom diktature radničke klase i predstavlja polugu ove diktature.“

„Sovjetsko pravo je socijalističko pravo, tj. u zakon pretvorena volja vladajuće klase, koja u savezu sa radnim seljaštvom vrši državno rukovodstvo sovjetskim društvom u uslovima spoljašnjeg kapitalističkog okruženja.“

SOVJETSKA DOKTRINA O DRŽAVI I PRAVU I RADOVI RADOMIRA LUKIĆA O DRŽAVI I PRAVU

a) Radomir D. Lukić: *Materijal za izučavanje Teorije države i prava I–II (1952)*

Uticao sovjetske doktrine o državi i pravu na našu pravnu teoriju prisutan je u radovima mnogih naših autora, pre svega univerzitetskih profesora prava. Međutim, nigde ovaj uticaj nije tako očigledan i neposredan kao u radovima profesora Radomira D. Lukića. To se posebno odnosi na njegove radove i udžbenike iz oblasti teorije države i prava, kao i na udžbenike za predmet uvod u pravo. Od prvih izdanja ovih udžbenika, uz razne modifikacije, zadržana su shvatanja i formulacije koje na nedvosmislen način govore o tome da tzv. sovjetska doktrina o državi i pravu kao klasnoj suštini države i prava čini osnovnu koncepciju i misli profesora Lukića o državi i pravu. Tokom više od četiri decenije, osnovne marksističko-lenjinističke premise o klasnoj suštini države i prava profesor Lukić izložio je u oko 30 izdanja svojih udžbenika koji su bili polazna tačka u osnovnom obrazovanju više od 50 generacija naših pravnika.

Materijal za izučavanje teorije države i prava, odnosno nešto kasnije i udžbenik *Teorija države i prava* profesora Lukića, nastao je kao posledica „zadatka“ da se umesto dotadašnjih sovjetskih, izradi domaći udžbenik za ovu oblast, posebno zbog okolnosti raskida

¹⁷ Op. cit., str. 31, 282, 284.

Stevan Lilić
UTICAJ SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

naše zemlje sa Sovjetskim Savezom nakon Rezolucije Informbiroa 1948. godine. Polazeći od toga, zadatak da se pristupi izradi našeg udžbenika teorije države i prava profesor Lukić najavio je u publikaciji nazvanoj *Materijal za izučavanje teorije države i prava (1952)* koja je u prvom tomu sadržala ekstenzivne citate „klasika marksizma“ o državi i pravu, a u drugom, obrađivala tematiku prava. Tim povodom, profesor Lukić u Napomeni ovom izdanju ističe:

„U nedostatku našeg udžbenika iz teorije države i prava (čija je izrada jedan od glavnih zadataka naučnih radnika iz te oblasti), a da bi studenti imali u jednom priručniku prikupljen osnovan materijal za spremanje ispita iz ovog predmeta, ovde je skupljan takav materijal. Materijal se sastoji u osnovi iz odabranih i sistematizovanih tekstova klasika marksizma-lenjinizma i naših teoretičara marksizma-lenjinizma, tekstova koji se tiču države (prvi deo).“¹⁸

b) Radomir D. Lukić: *Teorija države i prava I–II (1953–1954)*

U skladu sa potrebama i najavama, profesor Lukić latio se zadatku da izradi taj domaći udžbenik za teoriju države i prava.¹⁹ Tako, u Predgovoru prvom izdanju *Teorije države i prava (1953)*, profesor Lukić, piše:

„Ovo je prvi potpun udžbenik Teorije države i prava kod nas posle oslobođenja. (...) Ipak, s obzirom na hitnu potrebu ovakvog udžbenika za studente, pisac se osmelio da izvrši svoj zadatak – da napiše takav udžbenik – bez obzira na sve teškoće. (...) Ovde je veoma malo navoda klasika marksizma. Prvo, što se pisac trudio da pruži sistematsko izlaganje, a i zato što se za opširnije navode može poslužiti piščevim *Materijalom za izučavanje teorije države i prava (1952)*.“²⁰

Treba, međutim, napomenuti, da iako je udžbenik profesora Lukića imao „veoma malo navoda klasika marksizma“, njegove osnovne postavke nedvosmisleno počivaju na primeni marksističko-lenjinističkog metoda, kao i na doktrini klasne suštine države i prava. U ovom pogledu nedoumica nema, što jasno proizlazi iz sledećih stavova profesora Lukića:²¹

„Iako su Marks i Engels u svojim delima dali osnovne naučne postavke teoriji države i prava, ove postavke nisu dovoljno iskorišćene ni sistematski razrađene. Isto tako ni Lenjinovo delo *Država i revolucija* nije dovoljno iskorišćeno za

¹⁸ Radomir D. Lukić, *Materijal za izučavanje teorije države i prava - izbor tekstova i beleške sa predavanja* (skripta), I sveska - Uvod i teorija države, Napomena, strana 2; i II sveska - Teorija prava, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Naučna knjiga - izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd, 1953.

¹⁹ Uporedi: Radomir D. Lukić, *Teorija države i prava I–II*, prvo izdanje (1953–1954); *Teorija države i prava I–II*, drugo izdanje (1956–1957); *Teorija države i prava I–II*, treće izdanje (1958); *Teorija države i prava*, novo izdanje (1964); *Teorija države i prava*, drugo izdanje – reprint (1976).

²⁰ Radomir D. Lukić, *Teorija države i prava, I – teorija države*, Univerzitet u Beogradu, Naučna knjiga – izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd, 1953, str. 3, 4.

²¹ Radomir D. Lukić, *Teorija države i prava, I – teorija države*, Univerzitet u Beogradu, Naučna knjiga – izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd, 1953, str. 48, 155, 159.

dalju razradu marksističke teorije države i prava. (...) Sve do sovjetske pravne književnosti *nema nijednog sistematskog marksističkog dela u oblasti teorije države i prava.* (...) Shodno tome, *materijalističko-dijalektički metod se može izjednačiti sa naučnim metodom, jer je to jedno isto.* (...) Nama nije potrebno da se duže zadržavamo na objašnjenju drugog, *ispravnog gledišta na suštinu države, na gledištu istorijskog materijalizma, jer nam je ono već iz dosadašnjih izlaganja poznato.*"

„Država je organizacija s monopolom fizičkog nasilja. Iz ove suštine države kao aparata za klasno nasilje izlazi i razlika između države i svih ostalih društvenih organizacija. Država je oruđe pomoću koga u krajnjoj liniji vladajuća klasa održava svoju vlast, bez koga ona ne može.“

c) Radomir D. Lukić: *Uvod u pravne nauke (1960), Uvod u pravo (1961) i dr.*

Nakon izdvajanja nastavnog programa za predmet *Teorija države i prava* za potrebe poslediplomskih studija, profesor Lukić izrađuje udžbenik za redovne studije prava. Prvo bitno pod naslovom *Osnovi nauke o državi i pravu*,²² zatim pod naslovom *Uvod u pravne nauke*,²³ i konačno pod naslovom *Uvod u pravo*.²⁴ Udžbenik je kao „stalni univerzitetski udžbenik“ odobrila za upotrebu Komisija za udžbenike Univerziteta u Beogradu 1960. godine. U udžbeniku nema predgovora, ali se iz odgovarajućih delova teksta vidi da izneta shvatanja profesora Lukića u vezi sa metodom i klasnom suštinom države i prava ostaju ista. Između ostalog, ovaj udžbenik profesora Lukića sadrži i posebne delove o upravnim pravu u okviru kojeg, kako navodi „spadaju samo odnosi vlasti“.

*„Takav, najopštiji naučni metod, koji se primenjuje u svim naukama – iako, razume se, s različitim modifikacijama u svakoj od njih – jeste dijalektičko-materijalistički, odnosno istorijsko-materijalistički metod.“*²⁵

*„Klasna suština države i prava. Tako smo utvrdili da je sredstvo za održavanje jedinstva društva koje je razdirano klasnim sukobom (i pre svega sukobima u samom procesu proizvodnje) nasilje, koje se sprovodi pomoću države i prava. (...) Država je organizacija koja raspolaže monopolom za fizičko nasilje, odnosno suverenom vlašću, i koja služi za održavanje onog načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase. (...) Pravo je skup društvenih normi koje je sankcionisano državnim aparatom za nasilje i koje služe za održavanje onog načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase.“*²⁶

22 Radomir D. Lukić, *Osnovi nauke o državi i pravu*, Savremena administracija, Beograd, 1958.

23 Radomir D. Lukić, *Uvod u pravne nauke*, Univerzitet u Beogradu, Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije, Beograd, 1960.

24 Radomir D. Lukić, *Uvod u pravo*, prvo izdanje, Naučna knjiga, Beograd, 1961. Poslednje, dvanaesto izdanje (1995). Takođe uporedi: Radomir D. Lukić, Budimir P. Košutić, *Uvod u pravo*, dvadeset drugo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2005, kao i Radomir D. Lukić, Budimir P. Košutić, Dragan M. Mitrović, *Uvod u pravo*, trinaesto izdanje, Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 1999.

25 Radomir D. Lukić, *Uvod u pravo*, peto izdanje, Naučna knjiga, Beograd, 1968, strana 11.

26 *Op. cit.*, str. 51–57, 262–264.

Stevan Lilić
UTICAJ SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU O DRŽAVI I PRAVU

*„Uprava je stvorena da bi (pored vršenja raznih materijalnih akata koji stoje u nadležnosti države, pre svega akata nasilja) donosila pojedinačne akte kojima se određuju dispozicije.“*²⁷

Zanimljiva je *napomena* koju profesor Lukić daje u predgovoru za deseto izdanje udžbenika *Uvod u pravo* iz 1993. godine i u kojoj ističe da su izostavljani oni delovi udžbenika koji su postali nepotrebni s obzirom „na iščezavanje socijalističkog sistema“.²⁸ Međutim, to što je došlo do „iščezavanja socijalističkog sistema“, nije značilo da je došlo do „iščezavanja“ stavova profesora Lukića u pogledu klasne suštine države i prava. Naprotiv, oni i dalje u nepromenjenom obliku ostaju okosnica njegove koncepcije.

*„Država je organizacija koja raspolaže monopolom za fizičku prinudu, odnosno suverenom vlašću, i koja služi za održavanje onog načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase.“*²⁹

*Pravo je skup društvenih normi koje su sankcionisane državnim aparatom prinude i koje služe za održavanje onog načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase.“*³⁰

d) K. Čavoški, R. Vasić: *Uvod u pravo (2006)*

Naša pravna teorija beleži i mišljenja autora koja na kritički način ocenjuju uticaj sovjetske doktrine na našu teoriju države i prava. Među njima su profesor Kosta Čavoški i profesorka Radmila Vasić, koji svoje stavove iznose u udžbeniku *Uvod u pravo (2006)*.³¹

Prvi deo udžbenika *Uvod u pravo* autori Kosta Čavoški i Radmila Vasić posvećuju pitanju definisanja prava. Osim teškoća na koje pokušaji definisanja prava nailaze, definicije su ipak korisne. Njima se označava i ograničava predmet istraživanja, a potom i utvrđuju njegova bitna svojstva. Međutim, definicije prava sročene na „neopovrgljiv, apodiktičan način, koji zapravo osujećuje, umesto da podstiče dalje istraživanje pravnog fenomena“ manje su vredne, „skoro besplodne“.³² Kao takvu definiciju prava, autori navode *onu, danas nerado navodenu* definiciju po kojoj je pravo skup društvenih normi koje su sankcionisane državnim aparatom prinude i koje služe za održavanje onog načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase.

„Njena mana nije samo u tome što je puka parafraza Marksovog voluntarističkog poimanja prava po kojem je pravo u zakon pretvorena volja vladajuće klase. Osnovna njena slabost bio je, u datim uslovima, njen apodiktički oblik (o njenom zvanično prizatom karakteru i da ne govorimo) koji je unapred predupređivao

27 *Op. cit.*, str. 419.

28 Radomir D. Lukić, *Uvod u pravo*, deseto izdanje, „Napomena“, Naučna knjiga, Beograd, 1993.

29 Radomir D. Lukić, *Uvod u pravo*, deseto izdanje, Naučna knjiga, Beograd 1993, strana 13.

30 *Op. cit.*, strana 63.

31 Kosta Čavoški, Radmila Vasić, *Uvod u pravo*, Pravni fakultet, Beograd, 2006.

32 *Op. cit.*, str. 84.

svako dalje istraživanje, a time i mogućnost njenog vlastitog ispitivanja, pa i opovrgavanja." U tom smislu navodimo i obrazloženje koje je izrekao Ser Pol Vinogradof (Sir P. Vinogradoff, *Common-Sense in Law*, str. 42–43): „Mora postojati određena ravnoteža između pravde i sile u svakom sistemu prava; i zato je nemoguće dati definiciju prava koja se isključivo zasniva na državnoj prisili.“³³

Ovoj konstataciji treba dodati da je početkom prošlog veka Slobodan Jovanović izneo mišljenje prema kome se država ne može svesti na organizaciju za primenu fizičke sile i prinude. Tako, „...teorija koja državu uzima kao silu, polazi od toga da svaki ima onoliko prava koliko i sile. Umesto da rešava problem o opravdanju države, ova ga teorija prosto odriče, pošto uzima da upotrebi sile ne treba nikakvog opravdanja, ako je samo upotrebljena sila dovoljno velika. S jedne strane, državi ne treba nikakvo pravo na upotrebu sile, pošto je država jača od onih nad kojima vrši prinudu. S druge strane, baš zato što je jača, ona ima pravo na upotrebu sile. Na osnovu svoje sile, država bi imala pravo zapovedanja svojim podanicima samo dotle, dokle bi bila u stanju pokornost svojih podanika, i bez ikakva prava, prostom silom iznuditi. Teorija o pravu jačeg nemoćna je da dokaže pretvaranje sile u pravo, pošto i po toj teoriji sila ne može imati trajnijeg dejstva od onoga koji bi i inače, lišena pravnog obeležja, imala (...).“³⁴

Osim spoljnih i „vidljivih“ obeležja prava i ciljeva ili vrednosti koje pravo ostvaruje, autori naročito pažnju posvećuju pitanju svrhe ili društvene funkcije prava. U tom smislu, društvenu funkciju prava određuju one činjenice koje su uslovice njegov nastanak.

„Ako se društvena suština prava odredi kao klasna, odnosno ako se u klasnoj strukturi društva vidi krajnji uzrok prava, onda se i njegova društvena funkcija određuje kao klasna – pravo štiti osnovne klasne interese proistekle iz odnosa proizvodnje koji datu klasnu strukturu određuju. Pukim izjednačavanjem prava sa voljom vladajuće klase zaštićenom državnom prinudom, pravo se svodi na nasilničku samovolju, što predstavlja netačnu i opasnu posledicu naučnog redukcionizma.“³⁵

ILISTRACIJA UTICAJA SOVJETSKE DOKTRINE O DRŽAVI I PRAVU NA SRPSKU TEORIJU UPRAVNOG PRAVA

Sovjetska doktrina o državi i pravu nastala je polazeći od ideološko-političkih stavova Lenjina i Staljina, a na osnovu tzv. marksističko-lenjinističkog metoda dijalektičkog i istorijskog materijalizma i odgovarajućih teorijskih i pravnih shvatanja o državi i pravu, kao i o ulozi uprave i njenoj delatnosti na osnovu premise da je država organizacija

³³ *Ibidem*.

³⁴ Slobodan Jovanović, *Osnovi pravne teorije o državi*, Geca Kon, Beograd, 1914, str. 25–26.

³⁵ Kosta Čavoški, Radmila Vasić, *Uvod u pravo*, Pravni fakultet, Beograd, 2006, strana 264.

sa monopolom fizičke prinude radi ostvarivanja klasnih interesa, a pravo formalizovan izraz volje vladajuće klase.

Pravni stručnjaci, posebno profesori prava, svakako imaju privilegiju da se opredele za teorijska stanovišta koja sami odaberu, ali i čitave generacije pravnika imaju pravo da budu obavешtene o pravim uzrocima i realnim posledicama stavova koje ovi stručnjaci zastupaju.

Naša istraživanja i analize ukazuju na to da je uticaj tzv. sovjetske doktrine o državi i pravu na srpsku teoriju o državi i pravu bio neposredan i veoma prisutan. Ovaj uticaj se, posredno preko radova profesora Lukića, proširio i na našu teoriju upravnog prava. To se naročito vidi iz radova profesora Pavla Dimitrijevića i njegovih sledbenika (profesora Dragana Milkova, Zorana Tomića, Nevenke Bačanin i drugih) i shvatanja o upravi kao „izvršnoj i naredbodavnoj“ funkciji državne vlasti.³⁶ Iako se autori iz oblasti upravnog prava neposredno ne pozivaju na sovjetski model uprave kao „izvršne i naredbodavne državne vlasti“, u radovima profesora Dimitrijevića i njegovih sledbenika ovaj model uzet je kao polazni osnov pri određivanju teorijskih konstrukcija o pojmu uprave i sadržini upravnog prava, sa zajedničkom karakteristikom da se „funkcionalni pojam uprave u materijalnom smislu“ može isključivo definisati kao „upravna funkcija državne vlasti“, tj. kao autoritativno odlučivanje u pojedinačnom slučaju o pravima ili obavezama („upravni akt“), odnosno vršenje materijalnih radnji prinude („upravna radnja“). Intenzitet i masivnost uticaja sovjetske doktrine na našu teoriju upravnog prava posebno se manifestuju u činjenici da je ona i danas prisutna i da služi kao polazna teorijska osnova u važećim udžbenicima upravnog prava profesora Dragana Milkova, Zorana Tomića, Nevenke Bačanin i drugih.

Koliko je „sovjetski model“ države i prava prepreka i smetnja Srbiji na putu socijalnog i ekonomskog oporavka, veoma se jasno vidi iz dokumenta *Strategija Reforme državne uprave u Republici Srbiji*³⁷ u kojem se, između ostalog, ističe da u oblasti uprave postoje „trendovi koji se ne mogu izbeći“, a među koje posebno spada i „promena shvatanja“ u smislu da je uprava javni servis građana, a ne instrument vlasti:

„Reforma državne uprave mora da uvažava istorijski razvoj zemlje i njene karakteristike, ali isto tako, da bi reforma bila uspešna, potrebno je da bude usklađena sa evropskim i svetskim kretanjima u razvoju društva.

Reforma državne uprave je trajan proces, kao što je trajan i proces razvoja države i društva u celini. O ovome najbolje govore činjenice da se reforma državne uprave ne odvija samo u zemljama u tranziciji, niti se okončava njihovim ulaskom u međunarodne integracije. Naprotiv, u većini evropskih zemalja reforma državne uprave i dalje je bitan element ukupnog procesa.

³⁶ Uporedi: Stevan Lilić, *Uticaj sovjetske doktrine o državi i pravu na našu teoriju upravnog prava*, „Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije“, br. 1, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2006, str. 38–64.

³⁷ Vlada Republike Srbije, *Strategija reforme državne uprave Srbije* (oktobar 2004). Dostupna na: <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>.

Generalno posmatrajući reformske procese koji su u toku u drugim zemljama, uočava se da postoje određeni očigledni trendovi koji se ne mogu izbeći, a koji se tiču sledećih procesa: promena u shvatanju položaja javnog sektora u društvu i traženje optimalnog nivoa njegove regulacije sa stanovišta javnog interesa; shvatanje državne uprave kao servisa građana, a ne kao moćnog oruđa vlasti; promena u odnosu državne uprave prema građanima i svima onima na koje se odnosi rad uprave (*private sector*), i to kroz veću efikasnost u radu, jačanje pravne sigurnosti, efikasniju primenu zakona i efikasno sankcionisanje učinjenih propusta, veću otvorenost i javnost u radu, pre svega kroz dostupnost informacija o svom radu i sl., a zato što je obaveza uprave proizašla iz činjenice da građani kao poreski obveznici (*citizen – taxpayer – entrepreneur*) obezbeđuju sredstva za njen rad (...) itd.³⁸

Imajući to na umu, može se sažeto zaključiti da je uticaj tzv. sovjetske doktrine o državi i pravu na srpsku teoriju o državi i pravu bio veoma intenzivan, posebno preko radova profesora Radomira D. Lukića i njegovih shvatanja o klasnom karakteru države kao organizacije sa monopolom fizičke prinude i prava kao izraza volje vladajuće klase. To, se između ostalog, može ilustrovati i još uvek prisutnim uticajem koji sovjetska doktrina o državi i pravu kao „vlasti i prinudi“ ima u radovima srpskih autora iz oblasti upravnog prava.

SUMMARY

INFLUENCE OF THE SOVIET DOCTRINE OF STATE AND LAW ON THE SERBIAN THEORY OF STATE AND LAW

The influence of the Soviet doctrine of state and law on the Serbian theory of state and law was very intensive. In particular, this can be seen in the works related to the theory of state and law by professor Radomir D. Lukić and his „class“ concept of the state as the organization with the monopoly of physical power and law as the will of the ruling class. As an illustration, one can still notice the influence of the Soviet doctrine on the Serbian theory of administrative dispute law.

Key words: Soviet Doctrine of State and Law – Influence on Serbia. Class concept of state and law. Marxist-Leninist theory of state and law. A. I. Denisov. Radomir D. Lukić.

³⁸ Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, *Strategija reforme državne uprave u Republici Srbiji i Akcioni plan za sprovođenje reforme državne uprave u Republici Srbiji za period od 2009. do 2012. godine*, Stylos, Beograd, 2009, strana 9.